

1 JULI 1944.

JAARGANG II, AFL. 3.

DE LEVENDE NATUUR.

NADruk VERBODEN.

Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. en JAC. P. THIJSSSE.

HOOFDREDACTEUR: Dr. JAC. P. THIJSSSE, Bloemendaal.

Adres Redactie & Administratie: W. VERSLUYS' UITGEVERS MIJ. N.V.,
2e Oosterparkstraat 221/223, Amsterdam (O.).

Postchèque en Giro 15205. Gem. Girokantoor, Amsterdam V. 6482.

Uitgave van W. VERSLUYS' UITGEVERS MIJ. N.V., Amsterdam (O.).

Prijs per jaar f 6,80* bij vooruitbetaling.

(Prijsverhoging toegestaan door Depart. van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, onder No. 17796, N. P., dato 23 April 1941)

ORCHIDEEËNONDERZOEK IN HET NAARDERMEER

Ons mooie Naardermeer, waar reeds zooveel over geschreven is, onlangs nog door Dr. v. Zinderen Bakker in een speciaal werk, staat nog steeds in de volste belangstelling van de natuurliefhebbers. En niet ten onrechte. Het meer herbergt zoo ontzettend veel op allerlei gebied, dat iedere natuuronderzoeker op zijn terrein iets van zijn gading vindt. Er is hier nog een massa werk te verrichten, en onwillekeurig komt de vraag naar voren, of men daar eigenlijk wel eens tot een einde komt met onderzoek. Want geregeld worden nieuwe vondsten gedaan of waarnemingen verricht, die van bijzonder belang zijn voor onze Nederlandsche flora en fauna. Daar maakte ik zelf nog een aardig staaltje van mee tijdens mijn orchideeën-onderzoek, waarbij mijn vrienden S. Groenhuizen, bryoloog en D. Piet, entomoloog mij behulpzaam waren. Dr. Thijssse vroeg mij, hiervan iets te willen mededeelen aan de lezers van De Levende Natuur en gaarne voldoe ik aan dit verzoek. Het lijkt mij het beste, als ik mij houd aan den vorm van mijn rapport, dat aan „Natuurmonumenten” werd gezonden, tenminste wat de volgorde van data betreft.

Dat orchideeën-onderzoek had ik mij voorgesteld niet alleen op aantal en soorten te moeten aanvagen, maar ook eens te letten op insectenbezoek, hiervoor was de hulp van D. Piet noodig. Het was mij opgevallen, hoe verschillende orchideeën-soorten altijd voorkwamen in bepaalde mossorten. Was dit een sociologische eenheid of was hier slechts sprake van louter toeval? Groenhuizen moest de oplossing brengen. En zoo lag het prachtige terrein voor ons open met al zijn geheimenissen en merkwaardigheden en was het dus wel wenschelijk, eerst eens poolhoogte te gaan nemen, waar we het beste konden beginnen. Orchideeën komen nu niet direct vroeg in den tijd in bloei en om tot Mei-Juni te wachten was zonde, want altijd steek je wel wat op tijdens een excursie. Daarom werd de eerste tocht ondernomen op 12 April 1942. In 1943 was dat twee dagen vroeger. In verband met onze werkzaamheden overdag waren we steeds aangewezen op Zaterdagmiddag en soms des Zondags. Uit den aard der zaak vallen dan nog de noodige dagen uit door slecht weer of andere omstandigheden en zoodoende blijven er niet te veel excursiedagen meer over. Daarom geeft het veel voldoening dat we zulke aardige resultaten hebben bereikt. Zoo b.v. op 25 Mei 1942. Op de Kooiweide vonden we een groot aantal exemplaren van *Ophioglossum vulgatum*, die nog niet bekend was van het Naardermeer. Op 27 Juni werd de Meerkade tusschen Viisschershuis en Kooilust onder handen genomen en wel speciaal de bermvoet. Tegenover Diemontsbosch stond een prachtig exemplaar van *Platanthera bifolia*. Zoo veelvuldig de nachtorchis voorkomt in de Oosteinder Poel, zoo zeldzaam is dat het geval in het Naardermeer. Diemontsbosch staat er voor opgegeven, zoodat we mogen aannemen, dat het thans gevonden exemplaar een zaailing is van planten uit dat reservaat.

De lengte bedroeg 38 cm met 9 bloemen, de bladeren waren langwerpige lancet-vormig, vrij spits, in tegenstelling met den meestal omgekeerd-eirond-langwerpigen vorm; verder zes bractee-achtige blaadjes aan den stengel. Normaal zijn dat er één tot uiterlijk drie. Een typische vorm dus, die nog nader zal worden bekeken. Dienzelfden middag kon nog een aardige vondst worden geboekt op de Kooiweide. Tusschen de verschillende planten van *Orchis junialis* en *O. praetermissa* en de enkele stuks *incarnata* een tweetal kruisingen. Na nauwkeurige determinatie bleek ons, dat we hier te doen hadden met een kruising van *O. praetermissa* × *O. incarnata*, alsmede met *O. junialis* × *O. praetermissa*. De eerste heeft het typische lange, recht-opstaande, schuitvormige blad van *incarnata*, met de breed uitgespreide lip waarop nauwelijks zichtbare stipjes van *praetermissa*. De tweede had den origineelen vorm van *praetermissa*-bladeren met aan het topgedeelte zeer moeilijk waar te nemen ringvormige vlekken, terwijl bij de *junialis* deze juist meestal vrij sterk uit kunnen komen. Verder *praetermissa*-achtige bloemen.

Fig. 1. *Hammarbya paludosa* (L.). *O.*
Kuntze. Naardermeer. 19.7 1942.
foto Deinum.

Het is opmerkelijk, zooveel afwijkende vormen geregeld bij de orchideeën voorkomen. Zoo stond er b.v. een *Orchis junialis* (de juiste naam is eigenlijk *Orchis praetermissa* Druce ssp. *junialis* Verm.) die bijzonder lange en smalle bladeren had. De plant was zelf 46 cm hoog, het 2de en 3de blad hadden een lengte van 18 cm. Bij een *Orchis praetermissa* met een hoogte van 50 cm bedroeg de lengte van het tweede blad eveneens 18 cm.

Op 18 Juli wordt de jol voorzichtig om den Malaxishoek geschoven en goed verankerd. We zullen trachten, de *Malaxis paludosa*, die tegenwoordig *Hammarbya paludosa* heet, aan het lijstje toe te voegen. Dat beteekent in dit geval, natte knieën halen. De soort is nu eenmaal moeilijk te onderscheiden in het terrein, zoo tusschen het riet en moerasvarens, watervanell en vliegenvangertjes en wanneer je meent, een bloeistengeltje te zien, blijkt het een jong ontrollend blad van de moerasvaren te zijn. Inderdaad wordt dien middag in het notitie-boekje de *Malaxis* opgeschreven. Met het andere kleine groene orchideetje, *Liparis Loeselii* (*Sturmia*)

ging het helaas niet zoo goed. Nauwkeurig was het transect in reservaat de Driehoek bekend, waar Dr. Van Zinderen Bakker de soort op sphagnumkussens en zeggebulten gevonden had, maar dat was reeds een aantal jaren geleden. Ook nu nog bleek het terrein verraderlijk door zijn veengaten, waar je plotseling in wegzakt en slechts met de grootste moeite uitkomt. Helaas heeft deze moeilijke en natte tocht niets mogen opleveren. De zeggebulten waren zoo volkomen door andere planten ingenomen, dat er geen plaatsje meer overbleef voor de *Sturmia*. We zullen dus op andere plaatsen in het Natuurmonument eens grondig moeten zoeken, want het zou toch wel jammer zijn, als de *Liparis* uit het meer is verdwenen. Met de *Orchis morio* is het ook een raadselachtig geval. Vroeger in verschillende exemplaren voorkomend op het grasveld bij het Visschershuis, blijkt de harlekijn er nu de brui aan te geven. Hoe we ook zochten, geen enkele plant kon worden gevonden. Op 10 April 1943 nadat we nogmaals het terrein grondig hadden nagekeken, werd, daar op orchideeëengebied buiten de morio, toch nog niet veel te doen viel, meer aandacht besteed aan de mossen. Vooral de sphagnumsoorten moesten het ontgelden.

Aan de Hoofdvaart draaiden we rechts een smalle tocht in en na de jol vastgelegd te hebben, gingen we, gewapend met een stapel enveloppen, het terrein in. Dat mostrekken is een aardig werk. Een klein plukje wordt uitgetrokken en grondig bekeken. „Fimbriatum”. „Palustre”. „Twijfelachtig, nakijken”. Dat waren zoo de opmerkingen.

Plotseling ontdekte ik tusschen de stengeltjes van palustre een uiterst klein paddestoeltje. De hulp van Groenhuizen wordt ingeroepen. Weet er ook geen raad mee. Je proeft als het ware iets bijzonders. Meenemen en laten determineren door een mycoloog. Even later komt Gr. aandrigen met een bosje van fimbriatum, waarop het kleine ding ook al blijkt voor te komen. Een paar stengeltjes met paddestoeltjes verdwijnen in glazen buisjes. Onze heele dag is goed, hoewel we nog niet eens weten, of de vondst iets bijzonders is.

's Avonds gaan we naar den heer Kleijn en slaan aan het werk. Maar hoe we zoeken, we kunnen ondanks de uitgebreide literatuur, die ons ter beschikking staat, niet tot een resultaat komen, totdat eindelijk „Migula” uitsluitsel geeft. In de Kryptogamen-Flora, Band III 1913, bladz. 1085, Nr. 3244 van dr. W. Migula staat de Lilliputter n.l. omschreven als de *Sclerotinia Kirschsteiniana* Henn. en wel:

„Schlauchfrüchte etwas fleischig wachsig, becherförmig, am Rande etwas geschweift, aussen glatt, kahl oder etwas schwach geadert, graubräunlich mit glatter, gleichfarbiger Scheibe, kaum 1 mm breit. Stiel fadenförmig, sehr zart gebogen, gelbbraunlich, kahl, glatt, etwa 3 cm lang, 70—80 Mikron dick. Schläuche zylindrisch-keulenförmig, am Scheitel abgerundet, am Grunde verschmälert, 50—65 Mikron lang, im sporentragenden Teil 40—50 Mikron lang, 8—10 Mikron breit, achtsporig. Paraphysen fadenförmig, etwa 3 Mikron dick, farblos. Sporen schräg einreihig, länglich, eiförmig, ellipsoidisch oder fast spindelförmig, einzellig farblos, 8—11 Mikron lang, 3—4 Mikron breit. Aus zwischen Sphagnum sich entwickelnden Sklerotien entstehend.”

Sclerotinia Kirschsteiniana. P. Hennings.
Naardermeer. 10-4-1943.
foto Deinum.

Het mooiste resultaat was wel, dat de soort thans voor de tweede maal in Europa was gevonden, zooals de heer Kleijn als zijn voorloopige meening te kennen gaf¹⁾. Met Mercks Indikator heb ik den zuurgraad ter plaatse bepaald, waarbij ik op een PH kwam van 5,3 dus vrij zuur. April schijnt de aangewezen maand te zijn, waarin we de *Sclerotinia* kunnen verwachten, want op 15 Mei, bij een contrôle, bleek ons, dat geen enkel exemplaar meer aanwezig was. Het is zaak, dat ook eens in andere terreinen op het dingske wordt gelet. Het kan dan wel gebeuren, dat er meerdere vindplaatsen gemeld worden, want zeker is de soort door de kleine afmeting over het hoofd gezien. De tocht op 29 Mei naar den Driehoek levert opnieuw geen *Liparis* op, ondanks zeer nauwkeurig zoeken. Maar wel vonden we tusschen de zeggebulten twee paddestoeltjes die onbekend voor ons waren en daarom ter determinatie werden meegenomen. De een blijkt *Collybia leucomyosotis* te zijn en nieuw voor het Naardermeer.

1) Van den Heer Kleijn ontving ik een overdruk van zijn artikel in *Fungus*, waaruit blijkt, dat de exemplaren van Hennings werden gekweekt uit *Sphagnum* in een laboratorium, zoodat de vondst uit het Naardermeer dus de eerste is, die in de vrije natuur heeft plaatsgevonden.

De tweede is nieuw voor Nederland. De omschrijving, die ik hier laat volgen is uit de Flora Agaricina Danica door Jakob E. Lange, Vol. IV, bladz. 98.

Psathyra subnuda Karst.

„Rather large. Cap 2—3 cm at first broadly parabolical, then convex, when young pale date-brown, (Apex with a tinge of fulvous) then pale tan, edge somewhat fuscous from the minute striation that reaches about $\frac{1}{3}$ up. When dry the cap is alutaceous and somewhat micaceous. While in bud the cap has a covering of minute, silky fibrils on the edge, which generally disappear before the cap opens. Gills rather broad, adnate, violaceous fuscous, edge white. Stem straight, rather tall (7—9 cm $\times$ 3—4 cm) fistulose, white, glabrous (apex slightly powdered). Spore-print blackish with a flush of purple. Spores ovate (or slightly lemon-shaped), 8—9 $\times$ 5—5 $\frac{1}{2}$ mikron dark brown. Cystidia shortnecked bottle-shaped, obtuse, about 12 mikron broad. Not uncommon, occasionally gregarious, in moss and grass, on drives in frondose woods.”

Fig. 3. *Liparis Loeselii* (L.) L. C. Richb. Botshol. Juni 1943. foto Deinum.

We mogen vooral den tocht naar de Hoofdkaai niet vergeten, waar tientallen en tientallen orchideeën stonden. Ik telde daar zelfs 12 à 15 stuks op ruim één vierkante meter. Alleen de *Orchis praetermissa* en *O. junialis*. Slechts één exemplaar van *O. incarnata*. Deze kan soms plaatselijk veelvuldig voorkomen, zooals dat op Texel b.v. het geval is. In het Naardermeer echter is hij zeldzaam te noemen. Tusschen de *praetermissa* en *junialis* stonden twee planten, die afweken. De een gaf de habitus te zien van de *praetermissa*, doch de middenlob was sterk toegespitst. Bij het losnemen van de petalen en sepalen bleek dit ook hiermede het geval te zijn. De andere plant was een *junialis*, doch inplaats van ringvormige vlekken droegen de bladeren duidelijk gevulde stippen. Geen *maculata*, geen *junialis*, dus een aparte vorm. We wachten met een naam geven totdat meerdere exemplaren worden gevonden. Dit gebeurt op 26 Juni. De toegespitste *praetermissa* staat ook op de Kooiweide en op de Steppe. De terreinen liggen vrij ver uit elkaar. Trouwens bij onze

tocht naar het Sloterveen tref ik hem opnieuw aan. In het Nederl. Kruidk. Arch. v. 1943 volgt een volledige beschrijving van de plant, die ik *Orchis praetermissa* Druce var. *cuspidata* SDD. noemde. De *junialis* met gevulde vlekken kwam behalve aan de Hoofdkaai ook op de Steppe voor en heet nu *Orchis praetermissa* Druce ssp. *junialis* Verm. var. *guttata* SDD. De Oostweide bleek een klein paddestoeltje te bevatten, dat op een *Omphalia* leek, maar niet nader kon worden bepaald. De heer Kleijn geeft hiervoor op: *Omphalia Swartzii* nieuw voor het Naardermeer. In het Randbosch ten Oosten van de Steppe kwam nog een *Omphalia* voor op een dooden elzentak. Deze is weer nieuw voor Nederland. De omschrijving zooals Carleton Rea die geeft in zijn British Basidiomycetae in 1922 is als volgt:

Omphalia scyphiformis Fr.

„Entirely snow-white. P. 5—20 m/m membranaceous, convex, then infundibuliform, pellucid, margin striate, crenulate. St. 3—4 cm $\times$ 2 mm flexuose apex thickened. Gills very decurrent, distant, thin. Spores white, elliptical, 8 $\times$ 4 mikron 1-guttulate. Flesh white, very thin at the margin. On bare ground, and amongst moss in deciduous woods. Sept.-Oct. Uncommon. V.v.”

In de verschillende terreinen die we bezochten, kwamen hoofdzakelijk de junialis en praetermissa voor. De bijzondere dingen heb ik in 't kort hierboven gememoreerd. In 1944 wordt de hooge Oostkant onderhanden genomen. Soorten als *Listera ovata*, *Epipactis palustris* en *latifolia* alsmede *Sturmia* kunnen wij hier verwachten.

De oppervlakte van het Natuurmonument is echter zoo groot, dat we daar nog wel een aantal jaren intensief moeten werken, willen we iets volledigs bij benadering kunnen melden omtrent de orchideeën-flora.

De plaats, die mij werd toegedacht voor dit artikel heb ik echter reeds ruimschoots ingenomen. Misschien komt later nog eens de gelegenheid, U iets meer te vertellen omtrent de prachtige flora en fauna, die ons tijdens het onderzoek in al hun schoonheid zijn voorbijgegaan.

Januari 1944.

DICK DEINUM.

AMBLYODON, EEN NIEUW MOS VOOR NEDERLAND

Bij het botanisch onderzoek op Vlieland, dat in den zomer van 1942 werd voortgezet, bleek een Bryum-achtig mos in het Kroonspoldergebied regelmatig voor te komen. De kapselstelen waren echter aan den top niet geknikt, zooals bij dat geslacht als regel het geval is, maar geheel recht. Daar de kapsels zelf zijwaarts gekromd staan, doen ze oppervlakkig bekeken, denken aan die van *Funaria hygrometrica*, het bekende en algemeene

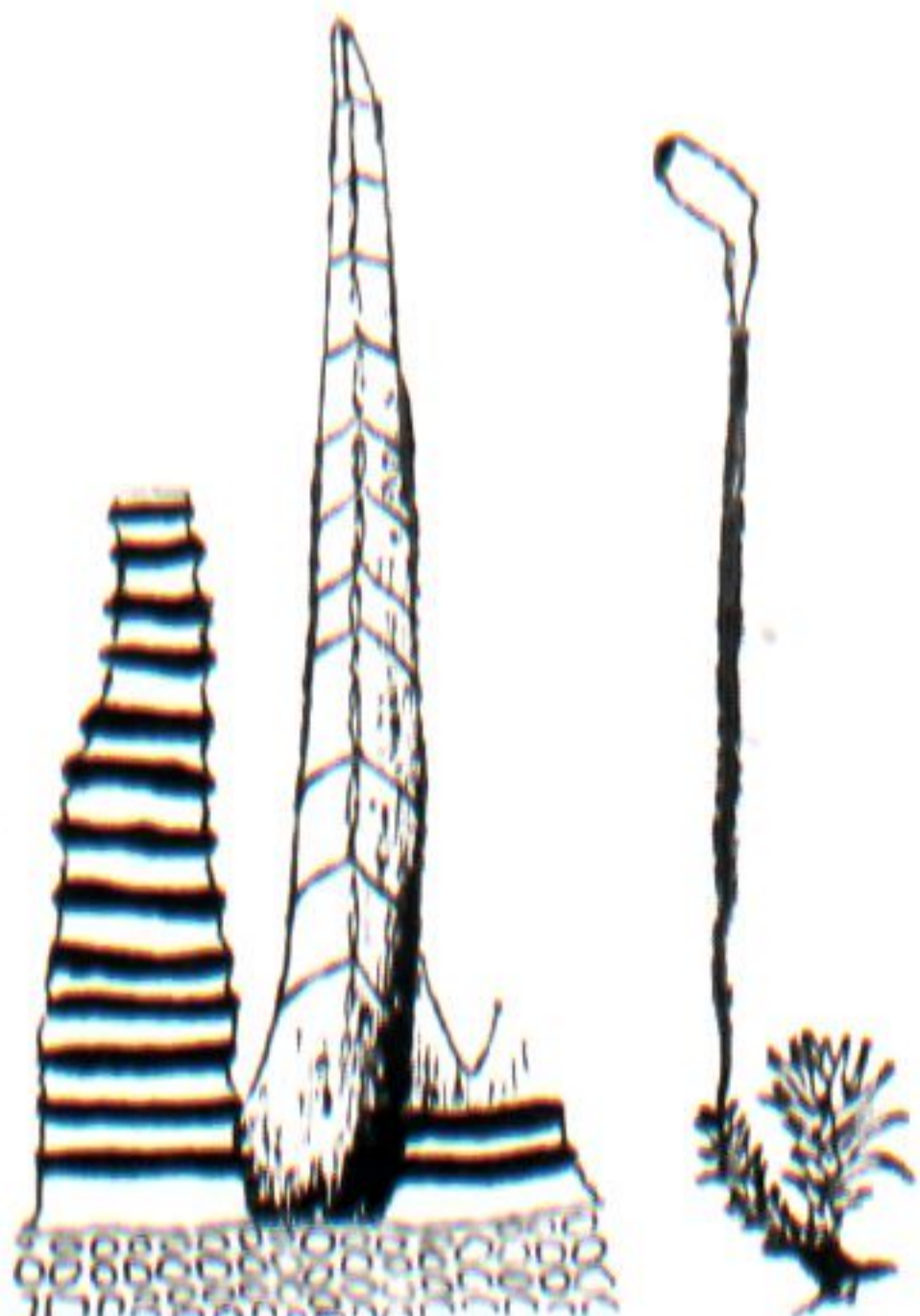

Fig. 1. Links: buitenste en binnenste peristoomtanden van *Amblyodon*.
120 × vergroot.
Rechts: het mosje zelf.
1.2 × vergroot.

mosje van nog weinig begroeten, voedselrijken grond. Bij nadere beschouwing zijn er ook hiermede duidelijke verschillen. De nieuwe indigeen heeft een langen, rechtopstaanden hals en daarop een dikker, zijwaarts gebogen kapsel met normaal eindstandigen mond. Een zeer karakteristiek kenmerk wordt gevormd door de peristoomtanden: die van de buitenste rij zijn recht, slechts half zoo lang als die der binnenste en eindigen stomp (zie figuur 2). Een overeenkomst met *Funaria* treffen wij weer aan in de blaadjes, die eenzelfde opvallend wijd celnet vertoonen. Hier verschilt de nieuwelinge door de aanwezigheid van stompe tanden aan den rand. Het de:ermineeren, waarbij van de rhizoiden een mooie diep-wijnroode kleur opviel, gaf als naam regelrecht *Amblyodon dealbatus* (Dicks.) P. Beauv. De letterlijke vertaling „Stomptand” zou zoowel op het peristoom als op den bladrand kunnen slaan. Systematisch is deze soort gerangschikt in de kleine familie der Meeseaceae, die wel tusschen de Funariaceae en Bryaceae (s.s.) geplaatst wordt. Vertegenwoordigers van de beide andere geslachten, die tot deze familie behooren, Meesea en Paludella, zijn in Nederland slechts

enkele malen gevonden, niettegenstaande Meesea toch zoo genoemd is, ter eere van den Nederlandschen tuinman David Meese. Voor het controleeren van onze determinatie zeggen wij den heer Wachter, die wel zoo vriendelijk was dit te willen doen, hier hartelijk dank.

De literatuur vermeldt deze soort van allerlei plaatsen op het noordelijk halfrond, vooral in bergstreken. In het goed bekende Europa komt zij voor in Engeland en in Duitschland, alsmede in de Alpen en in de noordelijke landen; een algemeene verschijning is zij nergens. Waarschijnlijk hangt dit ook samen met de bijzondere eischen, die zij aan hare standplaats stelt. Het gedrag op Vlieland wijst hier beslist op. Zoowel de verbreiding over de verschillende Kroonspolders, alsook het voorkomen binnen elke Kroonspolder afzonderlijk, duidelijk bepaald. De Kroonspolders waar *Amblyodon* voorkomt (zie figuur 4, kaartje), zijn namelijk slechts die, welke nog door zout water kunnen worden beïnvloed. In elke Kroonspolder is verder een min of meer duidelijke zoneering te zien, waarbij *Amblyodon* zoowel de hogere randen alsook de

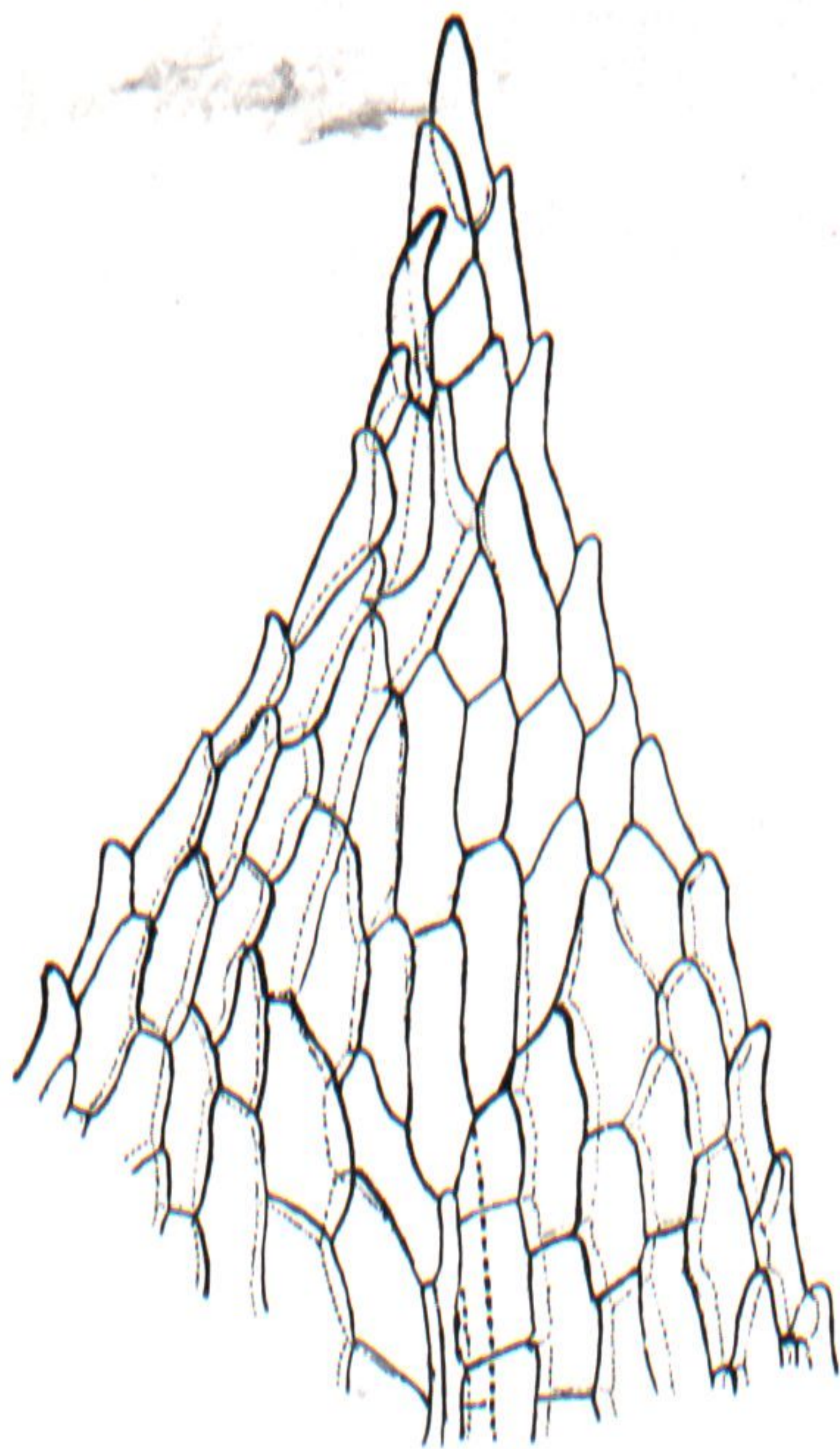

Fig. 2. Bladtop van *Amblyodon*.
210 × vergroot.